

pojedynczych osób od dnia aresztowania i uwięzienia, osadzenia w obozie (obozach) i ich życie. W niektórych wypadkach relacje zostały poparte oryginalnymi dokumentami władz niemieckich, a także własnymi, sporządzonymi jeszcze w obozie – jak spisy zgładzonych kobiet i kobiet poddanych eksperymentom medycznym itp. Godną szczególniejszej uwagi jest treść protokołów dr Zofii Mączki i Zofii Sokulskiej, które dają wstrząsający obraz dotyczący tzw. eksperymentów medycznych.

Dzięki pracom E. Kruszewskiego dokumenty te ujrzały światło dzienne. Zgromadzony materiał dokumentacyjny jest bowiem unikatowy w Europie, a może nawet w świecie. Wartość tej dokumentacji polega głównie na tym, że relacje swoje byłe więźniarki przekazywały niemal tuż po opuszczeniu obozu Ravensbrück i przewiezieniu ich przez Danię do Szwecji, gdzie nie musiały się już niczego obawiać. Prace E. Kruszewskiego w sposób bardzo sugestywny przedstawiają groźbę tamtych czasów. Cel ten osiągnął autor poprzez konstrukcję swych prac, a w szczególności przemyślany podział wyników swych studiów w Szwecji nad tematem na dwie osobne, choć uzupełniające się książki o solidnej, źródłowej podstawie. Źródła opracowane przez E. Kruszewskiego w obydwu pracach są tym istotniejsze, że od pewnego czasu tworzona jest specyficzna, wręcz szokująca atmosfera wokół niemieckich obozów koncentracyjnych, zwłaszcza zlokalizowanych na ziemiach polskich, a także w Niemczech. Prawdę o nich trzeba propagować i podnosić ideowe zaangażowanie w to dzieło wielu Polaków z zagranicy, często niedocenianych, czy wręcz pomijanych. Publikacje E. Kruszewskiego ze względu na wysoką wartość źródłową będą szczególnie przydatne w badaniach historycznych XX w.

Elżbieta Later-Chodyłowa

MARIAN BISKUP: *Opera minora. Studia z dziejów zakonu krzyżackiego, Prus, Polski i krajów nadbałtyckich*, Towarzystwo Naukowe w Toruniu, Toruń 2002, 499 ss.

W 1992 r. Towarzystwo Naukowe w Toruniu wydało z okazji 70. rocznicy urodzin Mariana Biskupa książkę pamiątkową pt. *Balticum. Studia z dziejów polityki, gospodarki i kultury XII-XVII wieku*. O 75-leciu pamiętały oba miasta, z którymi Jubilat jest związany urodzeniem oraz wieloletnią działalnością badawczą, dydaktyczną i organizacyjną sekretarza generalnego, a obecnie prezesa Towarzystwa Naukowego w Toruniu, redaktora naczelnego kilkudziesięciu zeszytów jednego z najznakomitszych czasopism historycznych; z okazji nadania honorowego obywatelstwa rodzinny Inowrocław poświęcił mu obszerny dział wspomnieniowy w XII tomie „Ziemi Kujawskiej”, zawierający cenne materiały biograficzne. Na 80-lecie, które przypadło w grudniu 2002 r. i zostało upamiętnione imprezami w obu miastach, środowisko naukowe przygotowało wybór „pism mniejszych” (objętością, bo specjalnie cennych, zwłaszcza że rozproszonych po czasopismach i stąd trudniej dostępnych) pod patronatem – obok TNT – Instytutu Historii PAN oraz Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, a więc instytucji, z którymi Marian Biskup od młodości jest do dzisiaj ściśle związany.

Wybór został poprzedzony nowym pełnym zestawieniem publikacji Jubilata (liczy ono niemal 800 pozycji) oraz zwięzłym wstępem pióra Janusza Tandeckiego, który odsyła czytelnika do obszernej charakterystyki w związku z odnowieniem doktoratu na UMK w 2000 r. Na tym miejscu należy przypomnieć o doktoratach h.c. na uniwersytetach w Poznaniu i Gdańsku, licznych odznaczeniach krajowych i zagranicznych, prezesurze Polskiego Towarzystwa Historycznego, przewodniczeniu Komitetowi Nauk Historycznych PAN (jak też godności członka czynnego PAU). Droga do tych zaszczytów nie była prosta, wymagała ogromnych trudów i pokonywania licznych przeciwności. Już na początku, po studiach historycznych, zabrakło dla M. Biskupa ze względów pozamerytorycznych asystentury na UMK, zaczął więc od pracy w szkolnictwie średnim, by wejść do „etatowej nauki” poprzez Instytut Zachodni w Poznaniu (1951-1953) i dalej do nowo powstałej Polskiej Akademii Nauk (od 1953 r.

najpierw w Zakładzie Atlasu Historycznego, następnie w Zakładzie Historii Pomorza, którego kierownictwo przejął po przejściu w stan spoczynku Gerarda Labudy i sprawował aż do własnego przejścia na emeryturę w 1992 r.).

Jednakże ostatnia dekada to czas nieustającej, jak przez całe lata, aktywności zawodowej: wystarczy spojrzeć na zestawienie pełnionych funkcji, udział w konferencjach naukowych, a przede wszystkim na wykaz publikacji – liczy on 142 pozycje, w najnowszej bibliografii od 654 do 795. Wśród nich ważne miejsce zajmują kolejne tomy redakcyjne z „Zapiskami Historycznymi” (prowadzi je od 1959 roku!) i „Ziemią Kujawską” na czele, patronowanie pracom zbiorowym, liczne biogramy i hasła encyklopedyczne, fundamentalne wydawnictwa źródłowe przygotowywane wspólnie z małżonką Ireną Janosz-Biskupową: w kraju tom ósmy *Aktów stanów Prus Królewskich* (s. 468), w RFN (Marburg) część pierwsza *Visitationen im Deutschen Orden im Mittelalter* (s. 488).

Z nieprzebranej spuścizny w jednym tylko kierunku trwających ponad pół wieku badań, a mianowicie szeroko potraktowanych badań pomorzoznawczych, w skład *Opera minima* włączono 22 rozprawy, przeważnie mające charakter syntetyczny, skupiając je w czterech działach: I. Z dziejów zakonu krzyżackiego; II. Prusy Krzyżackie i Królewskie w średniowieczu i na progu czasów nowożytnych; III. Polska a Europa Środkowa i Północna; IV. Mikołaj Kopernik i wybitni badacze dziejów Prus.

Cztery tytuły „krzyżackie”, wszystkie w języku niemieckim, dotyczą węzłowych linii w rozwoju zakonu, kierunków badań nad nim, miejsca w Rzeszy, Prusach i Inflantach, w polityce habsburskiej drugiej połowy XV i początków XVI w. oraz placówek sycylijskich w świetle wizytacji z tychże czasów.

W dziale drugim dziewięć studiów omawia rozwój miast, ich udział w życiu publicznym oraz kwestie osadnicze. Specjalne miejsce zajmują tu rozważania o relacjach Królewca z państwami Jagiellonów do momentu likwidacji państwa krzyżackiego oraz studium *Das Königliche und das Herzogliche Preussen von der Mitte des 15. Jahrhunderts bis 1772*.

Dział trzeci otwierają (oba w wersji niemieckiej) teksty na temat roli Pomorza w stosunkach polsko-niemieckich w XIV i XV w. oraz dyplomacji polskiej w czasach Jagiellonów (synteza rozdziału świeżo ogłoszonego w jednotomowej *Historii dyplomacji polskiej*). Całość z nimi tworzy kolejny artykuł, dotyczący szwedzkiej polityki tej dynastii. Natomiast w głąb Rzeszy przenoszą czytelnika szkice o sławnym „weselu landshuckim” oraz związkach uniwersytetu w Lipsku z polskim życiem umysłowym epoki.

Całość zamykają dwa teksty o Mikołaju Koperniku (stosunek do państwa krzyżackiego, wystąpienie na zjeździe stanów pruskich w 1522 r.) oraz ocena Maxa Toeppena i Ericha Maschkego jako badaczy, w tym drugim wypadku z zastrzeżeniem, że z punktu widzenia polskiej historiografii.

Kończąc, należy zaznaczyć wkład finansowy obu „rodzinnych” miast Mariana Biskupa w opublikowanie tego wartościowego tomu, upamiętniającego jubileusz 80-lecia urodzin jednego z najwybitniejszych współczesnych historyków.

Marceli Kosman

RYSZARD SKOWRON: *Olivares, Wazowie i Bałtyk. Polska w polityce zagranicznej Hiszpanii w latach 1621-1632*, Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”, Kraków 2002, 322 ss.

Rzeczpospolita w XVI i XVII wieku utrzymywała – chwilami ożywione – kontakty z Hiszpanią, co znajduje odbicie w wielu pracach dotyczących czasów przedrozbiorowych. Do wyjątków jednak należą badacze gruntownie zagłębiający się w specyfikę monarchii zza Pirenejów i przeprowadzający wieloletnie kwerendy w tamtejszych archiwach. Aktualnie w tym wąskim gronie znajduje się Ryszard